

УДК 341.212.2:341.212.6 (341.218.4)
DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v101.2024.13>

В. М. Мельник

ПОДІЛ ВЕЛИКОЇ ВІРМЕНІЇ РИМСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ ТА ІРАНОМ: ПРОБЛЕМА МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ В 387 РОЦІ

Вступ. Історія міжнародно-правової суб'єктності залишається одним із засадничих питань науки міжнародного права [1]. Її детальне вивчення та розв'язання дозволить усвідомити ідеологічні, термінологічні та політичні підстави зародження споріднених концепцій середньовічного «сюзеренітету» та, відповідно, сучасного «суверенітету».

Особливе значення для постання європейської політико-правової ідентичності, пов'язаної з латинськими словами *«stato»* («державна») і *«natio»* («народ-нація»), має спадщина Римської імперії [1, с. 16-31]. Безумовно, йдеться про рецепцію римського права. Однак, феномен рецепції потрібно розглядати набагато ширше, аніж тільки через традиційну призму цивільно-правових інститутів. Перенесення римських понять в пізні Середньовіччя та Новий час насправді було результатом тривалої саморефлексії європейських і, масштабніше, християнських спадкоємців Імперії [3]. У цьому контексті, вироблення міжнародного права Імператорського Риму відбувалося в безпосередній комунікації із Сасанідським Ераншахром (Іраном) – єдиним політичним утворенням, що могло претендувати на «рівноцінність» та «рівнозначність» Римській державі [4].

Водночас, взаємодія римської та іранської державностей проходила на фоні зовнішньополітичної нерівності інших учасників процесу. Для прикладу, Велика Вірменія, що потрапила під римську юрисдикцію в результаті військового походу Гнея Помпея Великого (66 р. до н. е.) була одночасно об'єктом територіальних претензій Сасанідів [5]. Сама «Велика Вірменія» називала себе «царством» («базилеєю»), але, при цьому, де-юре визнавала залежність від Імператорського Риму [6].

Враховуючи постійні військові конфлікти Риму з Іраном, ліквідація вірменського політичного утворення була закономірним кроком на шляху до уніфікації законодавчого поля та рекрутації військових підрозділів прифронтової зони. Тим не менше, ця ліквідація відбулася тільки після досягнення римсько-перських дипломатичних домовленостей 387 р. [7]. Як наслідок, у момент публікації Феодосієм I Великим (379-395) Адміністративного Едикту 395 р. про адміністративний поділ Імперії на Західну частину (історіографічну «Гесперію») та Східну частину (історіографічну «Візантію»), «Велика Вірменія» остаточно зникла з політико-адміністративної мапи греко-римського світу (*Pax Romana*).

Виклад основного матеріалу. Адміністративний Едикт 395 р. враховував інтеграцію до складу понтійського діоцезу префектури Схід двох важливих провінцій – Першої та Другої Вірменій. У порівнянні з 363 р., територія цих провінцій суттєво збільшувалася за рахунок земель, що раніше входили до складу залежної від Риму т. зв. «Великовірменської базилеї».

Наголошу: правління римського імператора Феодосія I Великого (379-395) виявилось вирішальним для політичної історії вірмен. Окрім серії найважливіших загальноімперських Едиктів, успішного проведення Другого Вселенського Церковного Собору, упокорення західних готів і відновлення дунайського «лімесу», август Феодосій I відзначився ще й докорінним переглядом «вірменських пунктів» Нісібіської мирної угоди Іовіана (363-364) з Шапуром II (308-380) [8]. Відомо, що саме «вірменська політика» викликала найбільші суперечки поміж іранцями та римлянами в період 363-387 рр. [9, *Amm. Marc.* XXVII. XII. 10, 14-15].

В 380 р. перський зверхник Шапур II помер, призначивши виконувати обов'язки шахіншаха свого родича – Ардашира II (380-384) [10]. До того Ардашир обіймав посаду сатрапа прикордонної з Імператорським Римом Адіабени. «Невдячний» родич, звичайно ж, одразу захопив усю повноту державної влади і коронувався титулом «шахіншаха», незважаючи на протести офіційних спадкоємців. Аж до 384 р. Ардашир II щиро намагався реалізовувати популярну серед народних мас політичну програму звільнення сільськогосподарських працівників від оподаткування. Саме Ардашир II створив і активно розвивав систему державної підтримки переселенців із центральних районів Ірану на терени колишньої Римської Месопотамії. (Мухаммед Ат-Табарі, однак, віддає в цій справі всі заслуги виключно попереднику Ардашира – Шапуру II [11, *Al- abar* , 843]). До речі, Ардаширу II так само належить ряд неоцінених заслуг у сфері культурної інтеграції індійського прикордоння в цивілізаційну цілісність, відому фахівцям як «Великий Іран». Утім, як це часто траплялося в IV-VII століттях нашої ери, підвело і знищило Ардашира запекле особисте неприйняття християнства.

Задовго до сходження Ардашира II на ктесифонський трон, християнські еклезії Ірану витримали серію доволі жорстоких переслідувань («гонінь»), організованих Шапуром II. Пережита боротьба за виживання дозволила християнським еклезіям зміцнитися, пустити коріння, зокрема здобути визнання серед спадкової аристократії [12]. Відтак, перехід значної частини Месопотамії та всієї базили «Великої Вірменії» до складу Ераншахру не похитнув, а навпаки, надзвичайно підтримав християнські позиції [13]. Боротися з християнством у Великому Ірані означало протистояти активній частині освіченого і дуже часто заможного суспільства [12]. (На мою думку, в найбільш сприятливі для християнських еклезій часи, кількість охрещених мешканців Ераншахру могла сягати 10-15% . Період найбільшої масовості для християнства був ще попереду та сягнув свого піку наприкінці VI століття).

Аби відновити зороастрійські настрої серед «служивих» людей, особливо в середовищі військової аристократії, Ардашир II скористався внутрішніми негараздами Імператорського Риму і першим порушив умови Нісібіського мирного договору 363 року. При цьому, порушник навіть не дочекався офіційного завершення тридцятирічного терміну дії угоди. Вже в 383 р. підрозділи сатрапів Адіабени та Осроени атакували прикордонну сирійську Едесу, почали її облогу та пограбували прилеглі сирійські селища.

Прямо в той момент Феодосій I Великий уважно стежив за черговою міжусобицею на терені Західної частини Римської імперії, де Магнус Максимус (383-388),

разом зі своїми британськими прихильниками, вбив законного августа Граціана (375-383) та узурпував престол [14, Zosimus. Lib. IV]. Крім того, Феодосій I ніяк не міг відвести контингенти від лінії нижньомезійського лімесу. Там імператор тільки нещодавно зумів досягти хиткого миру з розмаїтими мігрантськими групами федератів-готів [8]. Феодосій проводив політику прискороного залучення готських мас на свій бік, що створило умови для зростання авторитету варварського воєначальника Гайни. Новий масштабний конфлікт із Великим Іраном міг порушити встановлену рівновагу [8].

Щоб «зберегти обличчя», офіційний Константинополь розважив за краще оголосити вторгнення підлеглих сатрапів Ардашира II «дрібною прикордонною сутичкою». Іран не заперечував, оскільки Ктесифон теж раптово потрапив до епіцентру потужного міжпартійного протистояння [11, Al- abar , 846]. Оскільки Феодосій мусив розбиратися з готами та узурпатором Максимусом на заході держави, а в столиці Персії законний спадкоємець Шапур намагався відібрати повноваження в Ардашира II, то бойові дії невдовзі згасли [11, р. 69, comm. 184]. Обидві сторони вдали, нібито нічого й не було і формулювання про «дрібну прикордонну сутичку» використовувалося надалі в процесах обміну посольствами з новим шахіншахом Великого Ірану – Шапуrom III (384-389).

Зважаючи на потребу дипломатичного врегулювання помилок Ардашира, Шапур III, реагуючи на внутрішні виклики, вирішив усе ж таки вирішити християнське питання і, додатково, запропонував Феодосію I здійснити «остаточний» поділ Великовірменської базилеї [15, р. 53]. Принаймні ініціатива чергового поділу виходила з Ктесифона. Оголосивши про так званий «жест доброї волі», іранці припинили облогу Едеси і повністю зупинили грабінницькі рейди своїх васалів до прикордонної Сирії. (Під «васалами» Великого Ірану на сирійському напрямку в ті часи розумілися переважно арабські племена, котрі пізніше будуть об'єднані союзом Лахмідів [11, Al- abar]).

Події всередині самої Вірменії прискорили римсько-іранські переговори про «поділ» [16, р. 643]. Хоча Римська імперія і зобов'язувалася припинити втручання у будь-які внутрішньовірменські справи (на підставі договору 363 р.) [9, Ann. Marc. XXV. VII. 5-9], але Феодосій I активно підтримував законного базилевса вірменів – Аршака III (378-389). Останній навіть приніс клятву персональної вірності патрону-імператору.

Шапур III, передчуваючи активізацію антизороастрійської (а, отже, і антисанідської) опозиції в межах вірменського нагір'я, призначив для підконтрольних земель альтернативного «персовірменського» базилевса. Ктесифонською креатурою виявився Хосров IV (384-392) – християнин із тієї самої парфянської династії Аршакідів, яку свого часу поклявся знищити батько чинного шахіншаха (Шапур II) [17, р. 76].

Запекла громадянська війна між вірменськими нахарарами (аристократами-землевласниками) почала схиляти шальки терезів громадської думки на користь Великого Ірану, оскільки шахіншах передбачливо видав указ про віротерпимість і, до того ж, визнав право династії Аршакідів на спадкове володіння вірменським нагір'ям. Крок Шапура III виявився справжнім ударом для традиційних наративів

римської політико-правової ідеології. Римляни взагалі не очікували навіть гіпотетичної можливості примирення Аршакідів із Сасанідами. В пізньоантичному світі було надто добре відомо, що впродовж 224-227 рр. н. е. Сасаніди витіснили Аршакідів із Персії. (Окремі залишки парфянської династії вціліли на околицях «Перського світу». Підпорядковані римському правлінню «базилевси» Вірменії насправді презентували один із таких політичних «залишків»)[18; 19].

Тим не менше, в 384-386 рр. було очевидно, що значна частина південно-східних парфянських еліт Вірменії почала орієнтуватися на «ліберального» шахіншаха Шапура III. Задля порятунку західної частини Великовірменської базилеї, все ще орієнтованої на Новий Рим (тобто «Константинополь»), Феодосій I Великий надіслав до Ктесифона повноважне посольство на чолі з вандалом Стиліхоном [20, р. 41]. У 386 р. посольство-відповідь Шапура III прибуло до Константинополя, обдарувавши Феодосія шовком і дорогоцінними піднесеннями. Розпочаті переговори сфокусувалися на трьох ключових питаннях:

1) поділ зон впливу у Вірменії, запропонований, щоб уникнути повномасштабної війни;

2) розв'язання статусу християнських еклезій (не тільки ортодоксально-нікейських, а й аріанських) у Великому Ірані;

3) врегулювання системи ринків збуту та організація транспортування товарів перських купців у римських провінціях.

Орієнтовно на початку 387 р. ктесифонське доповнення до тексту Нісібійського мирного договору 363 р. юридично встановило нові кордони Ераншахру та Римської імперії [21]. У цьому сенсі, доповнення зіграло набагато серйознішу міжнародно-правову роль, аніж схожий за своєю формою додатковий римсько-перський протокол 337-го року до тексту першого Нісібійського договору від 298-го року.

Норми ктесифонських домовленостей 387 р. пропоную реконструювати, шляхом диференціації на п'ять груп.

По-перше, «Великовірменська базилея» (латиною: «Armenia Magna», грецькою: «Μεγάλη Ἀρμενία», пехлевійською: «Buzurg Armenā») припиняла своє існування в офіційній юридичній термінології Імператорського Риму та Сасанідського Ераншахру. Династія Аршакідів (грецькою: «Δυναστεία τῶν Ἀρσακιδῶν») залишала за собою права володіння лише окремими районами, що визначалися процедурою делімітації перськими та римськими чиновниками [21].

По-друге, вірменська аристократія мусила назавжди відмовитися від своїх східних територій із виходом до Каспійського моря (терени сучасного Азербайджану). Колишня провінція Атропатена та землі всієї Кавказької Албанії на правах сатрапій входили до складу Ераншахру. Зі свого боку, офіційний Константинополь не висував жодних претензій стосовно відторгнення частини територіально-історичного ядра Великої Вірменії [16, р. 643].

По-третє, діоцез Понт префектури Схід інкорпорував до складу Східної частини Римської імперії провінції Першу та Другу Вірменії, скасовуючи існуючі там раніше паралельні адміністративні органи «Великовірменської базилеї». Ці провінції, як і прикаспійські райони (сучасний Азербайджан), становили близько чверті вірменського територіально-історичного ядра [15; 18].

На прохання Феодосія I, за рахунок вірменських земель, збільшувалося також сусіднє Іберійське архонтство. Залежним грузинським правителям перси передали близько 10% старої вірменської території (переважно північні райони країни).

По-четверте, лише трохи менше половини земель колишньої Великої Вірменії уникали поділу між сатрапіями Ераншахру та провінціями Імператорського Риму. Перси та римляни спільно реорганізували ці райони в два залежні політичні утворення, де правителю Хосрову IV підкорилися 80%, а решта 20% (т. зв. «Західна Вірменія») зобов'язувалися визнавати базилевсом римську креатуру – Аршака III [16, р. 643].

По-п'яте, Персія і Рим взаємно визнали повні права один одного в делімітованих рештках Великої Вірменії. В області Аршака III римляни могли поводитися незалежно від персів, але беручи до уваги офіційні інтереси Сасанідів. Так само вільно могли почуватися іранці в області Хосрова IV, хоча і відмовлялися від будь-яких «недружніх» кроків стосовно Римської імперії [21].

Аршак III (378-389) прийняв результати домовленостей 387-го року зі смиренням, але невдовзі помер. Тоді Феодосій I Великий наказав «не призначати» чергового правителя залежного регіону. Цей наказ призвів до ще більшого територіального збільшення понтійського діоцезу [8].

Після 389 р. великовірменські політичні традиції продовжував зберігати лише Хосров IV (384-392). Цей активний Аршакід відродив (хоча і в сильно обмеженому форматі) політико-правові інститути колишньої базилеї на підконтрольній перським Сасанідам території. Вступаючи в нове століття, враховуючи трансформацію політичного курсу іранських шахіншахів у бік більшої толерантності стосовно вірменської культури, аристократи-нахарари воліли тепер бачити залишки династичного правління Аршакідів саме в зоні сасанідського впливу [22, р. 108].

Отож, через два роки після ктесифонської додаткової угоди 387 р., Феодосій I віддав перевагу повній інкорпорації раніше васально залежних земель Західної Вірменії у межі провінційних структур Імперії. На думку імператора, це мало вберегти новий кордон від постійних геополітичних коливань вірменських еліт. Не секрет, що особливий політико-правовий статус Великовірменської базилеї раніше дозволяв парфянським правонаступникам (Аршакідам) балансувати між Імператорським Римом і Сасанідською Персією. Коли було вигідно – підтримували римлян. Коли римляни зазнавали поразок – зверталися з проханням про прийняття у підданство до шахіншаха Великого Ірану [6; 17; 18].

В будь-якому випадку, Ераншахр Династії Сасанідів пішов на значні поступки Римській імперії у 387 р. Очевидно, перські війська просто не справлялися з тотальною партизанською війною в гірських районах Західної Вірменії. Державна машина Ірану виявилася здатною швидко поглинути лише центральну та південно-східну частини колишнього «царства» [19]. Зважаючи на відсутність зацікавленості щодо перманентної війни на заході вірменських земель, перси самостійно виявили бажання вдатися до показового кроку: передати землі, які вважали своїми на підставі «історичного права» (райони Західної Вірменії та грузинське

прикордоння [4]) під юрисдикцію Константинополя. Це мало позбавити Сасанідів необхідності постійно утримувати великі війська на вірменському нагір'ї. Феодосій I, у свою чергу, скористався раптовим шансом, який випав головно внаслідок збігу обставин (одночасні внутрішньополітичні кризи Ераншахру та Риму) [7; 8]. Не бажаючи більше змагатися за лояльність регіональних еліт, Феодосій I схилився до тотальної політико-правової романізації Західної Вірменії. Допускати створення нового залежного політичного утворення здавалося імператору просто недоречним (враховуючи особливості персько-римських війн 296-298, 338-363 років).

Висновки. Домовленості 387 р. розкрили декілька доктринальних юридичних підходів, застосованих іранськими та римськими зверхниками.

Звертаю увагу на повне ігнорування Персією та Константинополем точки зору «базилевсів» і «нахарарів» самої Вірменії [9; 11; 14]. Отже, політичне утворення, що з погордою іменувалося «Великою Вірменською базилеєю», в особі своїх повноважних представників, навіть не допускалося до участі в обговоренні майбутнього власних кордонів. Це вкотре, висловлюючись сучасною політолого-юридичною мовою, підтверджує *відсутність «суверенітету»* у Великій Вірменії. Відповідно, Великовірменська базилея не володіла міжнародно-правовою суб'єктністю, тобто не мала «державності» [4; 10].

Підкреслюю також здобуття, міжнародне визнання та реалізацію Римською імперією *права відторгнення* частин Великої Вірменії, з можливістю подальшої передачі до складу провінційних адміністративних одиниць. Так, Західна Вірменія «підсилила» римський діоцез Понт, тоді як Північна Вірменія ввійшла до складу Іберійського архонтства. Виходить, що незважаючи на визнання династичного правління Аршакідів у Західній Вірменії домовленостями 387-го року, характер цього правління жодним чином не характеризувався міжнародною правосуб'єктністю.

Поділ Великої Вірменії здавався Константинополю і Ктесифону найкращим виходом із ситуації перманентних військових конфліктів у Закавказзі. Він дозволив уникнути розв'язання чергової масштабної війни, чітко визначав сфери інтересів на Південному Кавказі. Найважливіше, що Шапур III (384-388) та Феодосій I Великий (379-395) домовилися про внесення принципових змін до тексту Нісібіського мирного договору від 363 року. Незважаючи на початкову позицію переможця, на поступки пішов якраз Ераншахр.

У контексті угоди 363 р., тільки Династія Сасанідів мала права на Велику Вірменію, котра мала стати зоною виняткових політичних інтересів для персів. Однак, додаткові домовленості 387 р. передбачали: Династія Сасанідів передавала близько третини від своєї геополітичної зони переможеним у 363 р. римлянам. Від себе додає: хоча відсутність можливості утримувати західновірменські райони у постійній покорі і перетворили їх на занадто тяжку ношу для Великого Ірану, але перси своєю поступливістю втратили потенційний вихід до Південно-Східного Причорномор'я.

Незважаючи на впевненість, нібито поділ Вірменії 387 р. здавався вирішеною справою, Династія Сасанідів так і не відмовилася від формалізованих законодавством претензій стосовно Іберії та Лазики [10; 18]. Тим не менше, аж до часів

імператорства Юстиніана Великого (527-565), грузинські справи не викликали в Ктесифоні такого пильного інтересу як статус колишньої Великої Вірменії. Юридична акція 387 р., дозволивши іранцям асимілювати величезну кількість племен прикаспійської області, всупереч сподіванням іранських еліт і паралельному посиленню політики елліно-романської уніфікації в західних районах, простимулювала консервацію вірменської культури на землях, що відійшли Константинополю. Так з'явилася нова основа середньовічної Вірменії.

Література

1. Мельник В. М. Еволюція міжнародно-правового статусу Ватикану: історія, сьогодення, українські акценти. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2017. 192 с.
2. Мельник В. М. Назви римсько-візантійських і перських політичних утворень як джерела інформації про форму держави та дискурс міжнародної правосуб'єктності (від античності до середньовіччя). // *Право та державне управління*. 2022. №2. С. 16-31.
3. Heather Peter. *The Restoration of Rome: Barbarian Popes and Imperial Pretenders*. London: Macmillan, 2013. XVIII+470 pp.+XVI ill.
4. Canepa Matthew P. *The Iranian Expanse: Transforming Royal Identity Through Architecture, Landscape, and the Built Environment, 550 BCE – 642 CE*. Oakland: University of California Press, 2020. 512 pp.
5. Maškin N. A. *Istorija starog Rima*. 9-o izd. Beograd: Naučna, 2002. 590 s.
6. Toumanoff Cyril. *The Third-Century Armenian Arsacids: A Chronological and Genealogical Commentary*. // *Revue des études arméniennes*. 1969. Vol. 6. Pp. 233-281.
7. Potter David S. *The Roman Empire at Bay: AD 180-395*. New York: Routledge, 2004. XXII+762 pp.
8. Hebblewhite Mark. *Theodosius and the Limits of Empire*. New York: Routledge, 2020. IX+183 pp.
9. Ammianus Marcellinus. *Das römische Weltreich vor dem Untergang*. / *Sämtliche erhaltene Bücher*. Übersetzt von Otto Veh. Eingeleitet und erläutert von Gerhard Wirth. Zürich und München: Artemis, Die Bibliothek der Alten Welt, 1974. XXX+950 s.
10. Daryaee Touraj. *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*. London: I. B. Tauris & Iran Heritage Foundation, 2013. XXVI+225 pp.
11. Ta'rikh al-rusul wa'l-mulnk: *The History of Al-Ṭabarī*. Vol. V. *The Sāsānids, the Byzantines, the Lakmids, and Yemen*. Translated and annotated by C. E. Bosworth. Albany: State University of New York Press, Columbia University Center for Iranian Studies, 1999. XXXV+458 pp.
12. Smith Kyle. *Constantine and the Captive Christians of Persia: Martyrdom and Religious Identity in Late Antiquity*. Berkeley: University of California Press, 2016. XXII+232 pp.
13. де Фріс Вільгельм. Рим і Патріярхати Сходу. / Переклад з німецької О. Конкевича, С. Матіяш. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2015. 416 с.
14. Zosimus. *New History*. / Editor & Translator: Ronald T. Ridley. Canberra: Australian Association for Byzantine Studies, University of Sydney, 1982. XV+263 pp.
15. Bournoutian George A. *A Concise History of the Armenian People: (from Ancient Times to the Present)*. Mazda Publishers, 2002. XIII+499 pp.
16. Baynes N. H. *Rome and Armenia in the fourth century*. // *The English Historical Review*. 1910. Vol. XXV. No 100. Pp. 625-643.
17. Toumanoff Cyril. *Manuel de généalogie et de chronologie pour l'histoire de la Caucasic chrétienne (Arménie, Géorgie, Albanie)*. Rome: Ed. Aquila, 1976. 624 pp.
18. Toumanoff Cyril. *Studies in Christian Caucasian History*. Washington D.C.: Georgetown University Press, 1963. 601 pp.
19. Russell James R. *Zoroastrianism in Armenia*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1987. VI+578 pp.
20. Williams S., Friell G. *Theodosius: The Empire at Bay*. London: Batsford, 1994. XXIII+238 pp.
21. Güterbock Karl. *Römisch-Armenien und die römischen satrapieen im vierten bis sechsten jahrhundert: eine rechtsgeschichtliche Studie*. Königsberg: Juristischen Fakultät, 1900. 58 s.
22. Kurkjian V. M. *A History of Armenia*. New York: Armenian General Benevolent Union of America, 1964. 526 pp.

Анотація

Мельник В. М. Поділ Великої Вірменії Римською імперією та Іраном: проблема міжнародної правосуб'єктності в 387 році. – Стаття.

Стаття присвячена епізоду з історії міжнародно-правової практики Римської імперії. В центрі уваги перебуває дипломатична взаємодія Римської імперії та Сасанідського Ірану. Традиційним об'єктом дипломатичної комунікації та перманентних військових протистоянь між персами та римлянами виступали терени так званої «Великої Вірменії». В 363 р. н. е. Римська імперія була вимушена укласти принизливий для себе мирний договір із Іраном. Відповідно до умов Нісібіської мирної угоди, Імператорський Рим відмовлявся від зони політичних інтересів у Вірменії. Ця зона переходила під юрисдикцію Ірану. Тим не менше, впродовж двадцяти років після укладення миру, римляни продовжували впливати на настрої аристократії Західної Вірменії. Цьому сприяла християнська ідентичність вірменських еліт і вірність частини вірменського війська старовинній династії Аршакідів. (До речі, ця вірменська правляча династія мала цілком парфянське походження). Натомість, Сасанідський Іран зумів здобути прихильність вірменського населення східних і південних районів країни. Коли імператорський трон у Константинополі зайняв Феодосій I Великий (379-395), то фактичний поділ колишньої Великої Вірменії вже став реальністю. Втім, напередодні укладення чергової дипломатичної угоди, перси ще один раз спробували здобути владу над усією історичною Вірменією силовим шляхом. Взаємне виснаження та серія паралельних внутрішніх проблем примусила нового перського правителя Шапура III (384-389) піти на компроміс із Феодосієм. Перські та римські послы усвідомили, що фактичний стан речей потрібно перенести в юридичну площину. За санкцією столичного Ктесифона, перси уклали з Римською імперією додаток до мирної угоди. Відповідно до додаткових умов (387 рік), Велика Вірменія скасовувалася як особливе політичне утворення. Частина вірменських територій включалася до складу сатрапій Персії, частина передавалася провінціям Імперії. Умовно автономне правління династії Аршакідів зберігалася, але сфера їхнього правління так само поділялася на дві частини. В Східній Вірменії встановлювалося проіранське правління Хосрова IV Аршакіда, а в Західній Вірменії запроваджувалося римське правління Аршака III Аршакіда. Вже в 389 році Феодосій I вирішив відмовитися від практики автономного правління союзної династії та повністю приєднав Вірменію до понтийського діоцезу Римської імперії.

Ключові слова: міжнародна правова суб'єктність, Римська імперія, Сасанідський Іраншахр, Велика Вірменія, Нісібіський мирний договір (363), базилея.

Summary

Melnyk V. M. The Division of Greater Armenia by the Roman Empire and Sasanian Ērānšahr: The Problem of International Legal Personality in 387 AD. – Article.

The article is devoted to an important episode from the history of international legal practice of the Roman Empire. The focus is on the diplomatic interaction between the Roman Empire and Sasanian Iran. The territory of the so-called "Great Armenia" ("Armenia Maior") was the traditional object of diplomatic communication and permanent military confrontations between the Persians and the Romans. In 363 AD the Roman Empire was forced to conclude a humiliating Peace Treaty with Iran. According to the terms of the Nisibis Peace Agreement, Imperial Rome renounced the zone of political interests in Armenia. This zone came under the jurisdiction of Sasanian Iran. Nevertheless, for twenty years after the conclusion of peace, the Romans continued to influence the sentiments of the aristocracy of Western Armenia. This was facilitated by the Christian identity of the Armenian elites and the loyalty of part of the Armenian army to the ancient Arshacid dynasty. (By the way, this Armenian ruling dynasty had a completely Parthian origin). Instead, Sasanian Iran managed to win the favor of the Armenian population of the eastern and southern regions of the country. When Theodosius the Great (379-395 AD) took the imperial throne in Constantinople, the actual division of the former Great Armenia had already become a reality. However, on the eve of the conclusion of the new diplomatic agreement, the Persians once again tried to gain power over all of historical Armenia by force. Mutual exhaustion and a series of parallel internal problems forced the new Persian ruler Shapur III (384-389 AD) to compromise with Theodosius. The Persian and Roman ambassadors realized that the actual state of affairs had to be transferred to the legal plane. Under the sanction of the Ctesiphon, the Persians signed an addendum to the peace agreement with the Roman Empire. According to additional conditions (387 AD), Greater Armenia was abolished as a special political entity. Part of the Armenian territories was included in the satrapies of Persia, part was transferred to the provinces of the Empire. Conditionally autonomous rule of the Arshacid dynasty was preserved, but the sphere of their rule was also divided into two parts. The pro-Iranian rule of Khosrov IV Arshacid was established in Eastern

Armenia, and the Roman rule of Arshak III Arshacid was established in Western Armenia. Already in 389 AD, Theodosius the Great decided to abandon the practice of autonomous rule of the allied dynasty and fully annexed Armenia to the Pontus diocese of the Roman Empire.

Key words: International Legal Entity (Personality), Roman Empire, Sasanian Ērānšahr, Armenia Maior, Perso-Roman Peace Treaty of 363 AD, Basileia (Βασιλεία).